

ॐ

॥ प्रदीपः सर्वविद्यानाम ॥

वसंतराव नाईक शासकीय कला व समाज विज्ञान संस्था, नागपूर

'नेक' मूल्यांकन 'अ' दर्जा प्राप्त तत्त्वज्ञान विभाग द्वारा आयोजित

महाराष्ट्र तत्त्वज्ञान परिषद

संस्कृत कल्पना तत्त्वज्ञान विद्यार्थ्या आणि जीवनात

दुर्लभ दिवस

9 oct. to 11 oct 2017

मुख्य संपादक :

डॉ. वसंतराव नाईक शासकीय कला व समाज विज्ञान संस्था, नागपूर

संपादक मंडळ :

डॉ. शैलजा शिंदे
मा. रीना बाळकुळे
डॉ. सुमेश गोडाने
डॉ. जयश्री शर्मा

३४ वे

अधिवेशन

अनुक्रमणिका

अनु क्र.	शोधनिबंधाचे नाव	लेखक	पान क्र.
१	तत्त्वज्ञान : चिकित्सा व जीवनमार्ग	डॉ. राजेसाहेब मारडकर	१ ते १०
२	तत्त्वज्ञान : चिकित्सा व जीवनमार्ग	चंद्रकांत सोनवणे	११ ते १४
३	जीवनाचे अंतिम साध्य व साधन	डॉ. शर्मिला विरकर	१५ ते १८
४	जीवनाचे अंतिम साध्य व साधन	डॉ. वि. ओ. आंबटकर	१९ ते २३
५	मूल्यशिक्षण काळाची गरज	प्रा. सांगिता जाधव	२४ ते ३२
६	बदलत्या परिस्थितीत नैतिक मूल्यांचा न्हास : एक चिकित्सा	प्रा. रीना बावनकुळे	३३ ते ३८
७	मूल्य आणि जीवन समस्या	डॉ. जयसिंग सावंत	३९ ते ४१
८	आचरणाचे तत्त्वज्ञान	डॉ. रेखा शेरकर	४२ ते ४६
९	खाजगीपणाचा अधिकार : एक तात्त्विक चिंतन	डॉ. हरिश नवले	४७ ते ५६
१०	द्याणक्य नीतियो आज असलेली उपयोगिता	कु. धनश्री पात्रीकर	५७ ते ५९
११	पर्यावरणाचे नीतिशास्त्र दोन दृष्टिकोन	डॉ. ममता उपगडे	६० ते ६५
१२	भारतीय परंपरा, पर्यावरण आणि तत्त्वज्ञान	प्रा. रिमता बैतुले	६६ ते ७३
१३	पर्यावरणीय आचारनीति	कांचन सुरेशराव वानखेडे	७४ ते ७८
१४	पर्यावरण किंवा निसर्ग विषयक हिंदू दृष्टिकोन	प्रा. वर्षा जपे	७९ ते ८७
१५	व्यावसायिक नीतिशास्त्र	प्रा. पुष्पा देवतेळे	८८ ते ९१
१६	मनाचे तत्त्वज्ञान (मन वास्तव की भ्रम)	डॉ. सुभाष देसाई	९२ ते ९६
१७	फाल्गुन दाफा मन शरीर संवर्धनासाठी एक साधना प्रणाली	डॉ. यशाधरा हाडके	९७ ते १०४
१८	कर्म सिद्धांत : एक आढावा	डॉ. एन. क. रासकर	१०५ ते १०८
१९	"कर्मसिद्धांत" एक नैतिक चिकित्सा	प्रा. खानोरकर मोनालिसा भरुण	१०९ ते ११२
२०	योग एक जीवन शैली	डॉ. प्रा. रेखा वाडकर	११३ ते १२१
२१	द्विजवृत्ती सकल्पना (योग)	प्रा. जगन्नाथ कदम	१२२ ते १२४
२२	प्रतित्यसमुत्पाद	प्रा. प्रजा नगराळे	१२५ ते १३०
२३	बौद्ध तत्त्वज्ञानातील सम्यक दृष्टी : एक दृक्ख मुक्तीचा मार्ग	प्रा. रजनी कानेकर -जोग	१३१ ते १३५
२४	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या दृष्टीकोनातून बौद्ध धर्मविषयक तात्त्विक चिंतन	मिरा काशीनाथ शेळके	१३६ ते १४२
२५	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे तात्त्विक विचार एक दृष्टिक्षेप	प्रा. नरवाडे बालाजी मारोतराव	१४३ ते १४८
२६	मानवतेचा नदादीप वंदनीय राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज	प्रा. रजनी काळे	१४९ ते १५३
२७	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज : एक लोकशिक्षक	डॉ. सुनिल काळमेघ	१५४ ते १५६

मानवतेचा नंदादीप वंदनीय राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज

प्रा.रजनी आनंदराव काळे

तत्त्वज्ञान विभाग प्रमुख,

महात्मा ज्योतिबा फुले महाविद्याल, अमरावती.

प्रस्तावना :

स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर आपल्या गणराज्याचा विचार इथल्या मातीत जन्माला आलेल्या आणि इथल्या तंत्राने सिध्द झालेल्या स्वतंत्र विचाराने व्हायला हवा होता. पण दुर्दैवाने तो तसा झाला नाही. आपण इतर जगात निर्माण झालेल्या विचारतरंगावर आपले पोषण करीत राहीलो. परंतु आजूबाजूचा आसमंत, त्या आसमंतात जन्माला आलेला माणूस, त्याचे मन आणि त्याचे व्यक्तित्व आणि त्याद्वारा समाजाचे हीत कधी झाले नाही, ना कधी प्रगती म्हणून त्या त्या मातीत रुजलेले जीवन दृष्टी ही आणि हीच कोणत्याही मानव समूदायाला प्रगतीपथावर नेण्यासाठी अनुकूल असते.

जीवनदृष्टी अनुकूल बनविण्यासाठी मानवाला इंद्रियादी विकारांवर, विषयांवर विजय मिळविणे आवश्यक आहे. आणि त्यासाठी त्याने साधनेतून खुप मोठे साहस निर्माण केले पाहीजे त्यासाठी आध्यात्मिक अभ्यासाची नितांत गरज आहे. वंदनीय राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांच्या समग्र साहीत्यातून मिळणारा विचार केवळ गाव, देशाकरीता मर्यादीत नसून अखिल विश्वाच्या उन्नतीचा विकास कार्याचा महान विचार आहे. जगात अस्तित्वात असणारे सर्व देव, धर्म, पंथ, संप्रदाय एकच आहेत. हा सिध्दान्त वंदनीय महाराजांनी आपल्या जीवनात निरंतर आचरण केला. सदर शोधनिबंधामध्ये वंदनीय तुकडोजी महाराजांच्या अतुलनीय कार्याचा आढावा घेवून त्यांनी त्यांच्या कार्याचा नंदादीप कसा तेवत ठेवला एवढेच सांगितले आहे.

वंदनीय राष्ट्रसंतांचा जीवनपट :

महाराष्ट्रातील विदर्भभूमी म्हणजे संत रत्नांची खाण आहे. व्यक्ती व अध्यात्माचा मळा फुलविणारे अनेक संत विभूती या विदर्भाच्या काळ्या मातीत जन्माला आलेत. त्याच संत परंपरेचा पारिपाक विसाव्या शतकाच्या सुरवातीला कलियुगातील अज्ञान, अंधःश्रद्धा व रुढीपरंपरेच्या जोखडात अडकलेल्या अंधकाराचा नाश करून मानवता धर्माची दिप ज्योती प्रज्वलित करणारे दिव्य रत्न वंदनीय 'माणिक' 'यावली' या पावनभूमीत अवतीर्ण झाले. जन्मताच काळ्याकुट्ट मेघगर्जनेत घनघोर वादळाने घरावरचे गवती छप्पर उडून गेले आणि तेथून खऱ्या अर्थाने वाळ 'माणिकचे' जगभ्रमण सुरू झाले. या संदर्भात वंदनीय राष्ट्रसंत म्हणतात.

पैदा हुआ इस देह मे। सारा उडा घरबार है।
आयी हवा उस वजही। बंधननसे वेडा पार है।
माँ बाँप कहते थे हमे। 'तेरे कदम नही स्थिर है'।
पैदा होने से ही लगा। तेरे पिछे फिर-फिर है।

या विलक्षण जन्मप्रसंगावरुन वंदनीय राष्ट्रसंतांचे, अनेक जीवनपैलु उलगडायला सुरवात होते. 'यावली' या लहानशा गावी जन्मघेवून मानवतेचे 'महातीर्थ' असलेल्या 'गुरुकुंज' आश्रामाव्दारे संपूर्ण विश्वाला, मानवताधर्म बहाल केले. वंदनीय राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी आपल्या जीवन प्रवासातून व प्रत्यक्ष कृतीकून मानवतेचे दर्शन घडविले आणि अफाट साहित्यरुपी सागरातून मानवतेचा महान संदेश भारतीयांनाच नव्हे तर संपूर्ण विश्वाला दिला.

मानवता ही है पंथ मेरा।
इन्सानियत है पक्ष मेरा।
सबकी भलाई धर्म मेरा।
दुविधा को हटाना वर्म मेरा।
एक जात बनाता कर्म मेरा।
सब साथ चलना मर्म मेरा।
निच उंच हटाना गर्व मेरा।
गिरते को उठाना स्वर्ग मेरा।।

या जाणिवेतून माणसाने माणसावर प्रेम करुन शुभचिंतन करावे दिन-पिडीत, अन्यायग्रस्त, शोषित व्यक्तिप्रती आपला सद्भाव जागृत ठेवावा हा संदेश वंदनीय महाराज देतात. ग्रामगीता या युगग्रंथात तर ते म्हणतात.

अरे! हे सर्व आता विसरावे।
संती सांगितले तेचि करावे।
मानवाने मानवासि सुधारावे।
याहूनि पूज्य कोणते?।।

ग्रामगीता अध्यात्मिक मेजवानी :

ग्रामगीता या युगग्रंथामध्ये मानवी जीवनाच्या सर्वच पैलुंवर प्रकाश टाकतांना वंदनीय महाराजांनी अनेक ओव्यांमधून व अन्य संपूर्ण साहित्यातून मानवतेसंबंधी विस्तृत विवेचन केले आहे. वंदनीय राष्ट्रसंतांच्या समग्र साहित्यातून मिळणारा विचार केवळ गाव, देशापूरता मर्यादीत नसून

अखिल विश्वाच्या उन्नतीचा विकास कार्याचा महान विचार आहे.जगात अस्तित्वात असणारे सर्व देव,धर्म,पंथ,संप्रदाय एकच आहेत. हा सिध्दांत वंदनीय महाराजांनी जपान येथील विश्वधर्म परिषदेत मांडला.भारताची संस्कृती श्रेष्ठ कशी हे जगातील विद्वानांना पटवून दिले.ईश्वराची व्यापकता पुढील भजनाव्दारे स्पष्ट केली.

हर देश मे तू हर भेष मे तू।
तेरे नाम अनेक, तू एकही है।
तेरी रंगभूमी यह विश्वभरा।
सब खेल मे मेल मे तुही तू है।

वंदनीय महाराजांनी साध्या सोप्या व सर्वसामान्यांना कळेल अश्याप्रकारे साहित्यातून तत्वज्ञानाची निर्मिती केली.जनतेतील रुढी,परंपरा,अज्ञान अंधःश्रध्दा,ग्रामोन्नती अशा अनेक बाबींवर प्रकाश टाकून आपला विधायक विचार सर्वसामान्यांपर्यंत पोहचविण्याचे कार्य केले.जगाच्या इतिहासात वंदनीय राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नावाचे असे एक महापुरुष झाले की, ज्यांनी ग्रामाला केंद्रविंदू मानून ग्रामीण जनतेच्या विकासाबरोबरच देशहिताच्या दृष्टीने यजना बध्द जनजागृतीचे कार्य केले.'गावं हे जगाचे केंद्रस्थान आहे' असा विचार 'ग्रामगीतेतून' मांडून गाव,देश,विश्व या त्रिसूत्रीचा संबंध जोडला आणि गावावरूनच देशाची परिस्थिती अनुभवता येणे हे सिध्द केले.

ते ग्रामगीता या युगग्रंथात अध्याय पहिल्यामध्ये म्हणतात.

'गाव हा विश्वाचा नकाशा।
गावावरून देशाची परिक्षा।
गावाचि भंगता अवदशा।
येईल देशा।'

गाव जर दुभंगायला लागला गावात दुही निर्माण झाली तर देशाचा आणि जगाचा नाश व्हायला वेळ लागणार नाही.हे यावरून स्पष्ट होते.वंदनीय महाराजांचे विचारधन देशाच्या विकासासाठी उपयुक्त आहे.

'ग्रामगीता म्हणजे आधुनिक विज्ञान युगाची ज्ञानगंगा असून नानाविध योजना व जगातील प्रत्येक समस्येवरील दिव्यवध असून मानवी जीवनाच्या मार्गदर्शनाची गुरुकील्ली आहे.वंदनीय महाराजांनी खंजरी भजन भाषण,प्रवचन,पत्रे,लेख,शंका समाधानाच्या माध्यमातून सत्य,प्रामाणिकपणा व सेवा हा संदेश घरोघरी पोहचविला व त्याव्दारे भारतीय जनतेचे मनोर्धैर्य वाढविण्याचे महान कार्य केले.देशाचे राज्यकर्ते कसे असावेत,गावचा प्रमुख कसा असावा हे सुध्दा त्यांनी प्रखरपणे मांडले.

देशहिताला समर्थ असा बलशाली, धैर्यशाली, समाज तयार व्हावा असा त्यांचा अविरत प्रयत्न होता.

वंदनीय राष्ट्रसंतांनी आपल्या ५६ वर्षांच्या आयुष्यात नुसती भजने, किर्तनेच केली नाहीत, तर भारतीय जनतेत राष्ट्रीय भावना जागवून त्यांनी स्वातंत्र्य चळवळ सुध्दा योग्य रिताने पार पाडली. देशाच्या स्वातंत्र्याकरीता जेलमध्ये जाणारे ते पहिले भारतीय संत ठरलेत. स्वातंत्र्यप्राप्तीसाठी एवढे मोठे कार्य वंदनीय महाराजांनी केले. स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर स्वराज्याचे सुराज्यात रुपांतर करण्यासाठी योजनापूर्वक धडपड केली. १९६२ मध्ये चीनी आक्रमण हटविण्यासाठी त्यांनी भारतीय सैन्यामध्ये प्रेरणादायी वातावरण निर्माण केले व चिनी सैनिकांना ठणकावले.

‘आओ चिनियो मैदानमे।

देखो हिंदका हाथ।

लढ जाएंगे बढ जाएंगे।

हम हिम्मत के साथ।

भारत से अगर टकराओंगे।

मिट्टीमे मिल जाओंगे।’

१९६५ मध्ये पाकिस्तानी आक्रमणाचे वेळी भारताने तत्कालिन संरक्षण मंत्री यशवंतराव चव्हाण यांचे लाहोर सीमेवर दौरा करून भारतीय जवानांमध्ये जोश निर्माण केला. सीमेवर सैनिकांचे मनोधैर्य वाढविणारे सुद्धा ते पहिलेच भारतीय संत होय. अशी कितीतरी राष्ट्रप्रेमाने ओथंबलेली कार्य वंदनीय महाराजांनी देशहिताकरीता केलीत. त्यांचे साहित्य, तत्वज्ञान, देशोध्दारक, विश्लोधारक आहे. नवराष्ट्राच्या उत्थानासाठी प्रेरक व पथदर्शी आहे. या भारत देशाला जगाच्या अति उच्च शिखरावर नेऊन बसविण्याचे त्यांचे स्वप्न होते.

सारांश:

आज शासनाच्या सर्व ग्रामोध्दारक योजना ग्रामगीता-प्रणितच आहेत. हागणदारीमुक्त ग्राम असो. तंटामुक्त ग्राम असो, आयुर्वेद निसर्गोपचार, वचतगटाची संकल्पना, स्वच्छ भारत किंवा विविध आयोग असोत, ग्रामस्वच्छता अभियान असो ह्या सर्व योजना देणारे आणि मानवी जीवनाच्या सर्वांगीण उन्नतीचा मार्ग दाखविणारे महासंत म्हणजे वंदनीय राष्ट्रसंत श्री. तुकडोजी महाराज होय. एवढे महान कार्य करता करता हे महायोगी अश्विन कृ. पंचमी ११ ऑक्टोबर १९६८ रोजी सायं ४. ५८ मि. विश्वाचा अखेरचा निरोप घेत शेवटी भारत मातेच्या कुशीत अनंतात विलीन झालेत. आयूष्यभर मानवतेसाठी झटणारा हा नंदादीप अखेर मावळला. मानवतेच्या महान उपासकाला क्रांतीपर्वातील क्रांतीसूर्यास, विश्वक्रांतीच्या तेजोमय आत्म्यास शतशः विनम्र अभिवादन!

संदर्भ :

- १) स्व. सुदामजी सावरकर, 'ग्रामगीता', प्रकाश ज. वाघ, सर्वाधिकारी अ.भा. श्री गुरुदेव सेवामंडळ, गुरुकुंज मोझरी, जि. अमरावती.
- २) डॉ.अक्षयकुमार काळे, 'राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज व्यक्ती आणि वाङ्मय', विद्या बुक्स, नागपूर.
- ३) प्राचार्य रा.तु. भगत, डॉ.सुभाष सावरकर, 'राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज गौरव ग्रंथ', चैतन्य प्रकाशन, कोल्हापूर
- ४) प्रा.डॉ.दीपक पुनसे, वर्धा 'श्री गुरुदेव २०१६ दिवाळी अंक' श्री गुरुदेव प्रकाशन विभाग, गुरुकुंज आश्रम, ता. तिवसा, जि. अमरावती.